

**Σύγχρονα ζητήματα της Ενταξιακής
Παιδαγωγικής και της
Ψυχοπαιδαγωγικής παιδιών με
ιδιαίτερες δυσκολίες**

Γενικές παρατηρήσεις για τα μοντέλα Ε. Α. & Ένταξης

- **Αλλαγή ορολογίας: Παιδιά με Ειδικές Εκπαιδευτικές Ανάγκες (ΕΕΑ)**
- **Ιατρικό vs Κοινωνικό μοντέλο** προσέγγισης των «ΕΕΑ», των αναπτυξιακών, σωματικών /οργανικών, γνωστικών, ψυχοκοινωνικών (συμπεριφορικών- συναισθηματικών) δυσλειτουργιών και δυσκολιών προσαρμογής
- **Αναπηρία= κοινωνική κατασκευή** /αποτέλεσμα αλληλεπίδρασης ατομικών & αρνητικών κοινωνικών παραμέτρων
- **Δικαίωμα** όλων των παιδιών για ισότιμη πρόσβαση εκπαίδευση: κατάργηση της διαχωριστικής παιδαγωγικής
- **Αποδοχή** της διαφοράς /προαγωγή της ετερογένειας, των πλουραλιστικών τάξεων, διαφορετικών χαρακτηριστικών /τρόπων λειτουργίας των παιδιών

Ομάδες παιδιών κατηγοριοποιούνται ως παιδιά με Ειδικές Εκπαιδευτικές Ανάγκες

- Παιδιά με Ειδικές Μαθησιακές Δυσκολίες (ΕΜΔ), με ή χωρίς ψυχοσυναισθηματικά και συμπεριφορικά/κοινωνικά προβλήματα
- Παιδιά με συναισθηματικά προβλήματα/αγχώδεις δυσκολίες/διαταραχές και Μαθησιακά Προβλήματα (ΜΠ)
- Παιδιά με συμπεριφορικά προβλήματα/διαταραχές και ΜΠ /Μαθησιακές Δυσκολίες
- Παιδιά με αντικοινωνικές /παραβατικές συμπεριφορές
- Παιδιά-θύματα ενδοοικογενειακής βίας/κακοποιημένα παιδιά με ακαδημαϊκά και ψυχοκοινωνικά-συμπεριφορικά προβλήματα

- Παιδιά με αναπτυξιακές διαταραχές (Αυτισμό, Asperger, κλπ.)
- Παιδιά με Νοητικές /Γνωστικές ανεπάρκειες (Ν.Κ., Σύνδρομο Down, Οριακή Νοημοσύνη)
- Παιδιά με ιατρικά προβλήματα /χρόνιες ασθένειες
- Παιδιά με αισθητηριακές διαταραχές /δυσκολίες (βαρηκοΐα, κώφωση, τυφλότητα)
- Παιδιά με φυσικές ανεπάρκειες (κινητικά προβλήματα)
- Παιδιά με εγκεφαλική παράλυση

Βασικές αρχές της ψυχοπαιδαγωγικής της ένταξης (full inclusion)

- Προαγωγή της συνύπαρξης/συνεργατικότητας /μοντέλου αλληλεγγύης
- Αλλαγή του Αναλ.Προγρ., στόχων, φιλοσοφίας της εκπαίδευσης στις ετερογενείς ανάγκες /ιδιαιτερότητες των τάξεων/αντίστοιχος χωροταξικός σχεδιασμός για τις ανάγκες όλων των παιδιών
- Εξατομικευμένη και προσωποποιημένη διδασκαλία/χρήση πλουραλιστικής πολυδιάστατης διδακτικής μεθοδολογίας/εναλλακτικών ψυχοπαιδαγωγικών προγραμμάτων

Βασικές αρχές της ψυχοπαιδαγωγικής της ένταξης (full inclusion) II

- Χρήση δομών υποστήριξης σε στενή συνεργασία με το σχολείο
- Αντιστροφή το μοντέλου υστέρησης : έμφαση πλέον στις ιδιαίτερες δυνατότητες των παιδιών όχι μόνο στην υστέρηση
- Όλα τα παιδιά επωφελούνται από τη διαφορετικότητα
- Ένταξη δεν αφορά μόνο τις παραδοσιακές «κατηγορίες» παιδιών με Ε.Α., αλλά όλες οι ομάδες παιδιών με κίνδυνο αποκλεισμού
- Φιλοσοφία της ένταξης **ενάντια** φιλοσοφία «**αποκλεισμού**» / ενάντια στα κλασσικά ταξινομητικά/ κατηγοριοποιητικά μοντέλα (ιατρογενές παράδειγμα) έμφαση στην κατανόηση των αιτιών/στην υποστήριξη

Βασικές αρχές της ψυχοπαιδαγωγικής της ένταξης (full inclusion) III

- Δημιουργία ενός (δημοκρατικού) σχολείου αξιών /ενάντια στα περιοριστικά ανταγωνιστικά (παραδοσιακά) σχολικά πλαίσια/προγράμματα
- Έμφαση στις αξίες /προσωπική ολοκλήρωση και όχι μόνο στις επιδόσεις
- Ένα ανοιχτό σε γονείς και κοινωνία σχολείο με έμφαση στην ανάπτυξη σχέσεων αμοιβαίας υποστήριξης με την κοινότητα
- Οι βασικές παιδαγωγικές δεξιότητες των εκπαιδευτικών θεωρούνται επαρκείς για την αντιμετώπιση όλων των δυσκολιών

Βασικές αρχές της ψυχοπαιδαγωγικής της ένταξης (full inclusion) IV

- Ένταξη δεν οφείλεται σε μία **τεχνοκρατική προσέγγιση**, αλλά στην ουσιαστική παιδαγωγική εργασία όλων των εκπαιδευτικών και στη στενή /διαρκή συνεργασία σχολικών μονάδων, συμβουλευτικών δομών στήριξης, κοινωνικών οργανώσεων, τοπικών φορέων, Τ.Α., κρατικού φορέα, συνδέσμων επαγγελματιών, γονέων, κλπ.
- Στην Ελλάδα υπάρχουν Τμήματα Ένταξης, αλλά απουσιάζουν οι σχολικοί ψυχολόγοι
- Στην τριτοβάθμια βαθμίδα πρέπει να δίνεται έμφαση στην εκπαίδευση των φοιτητών σε ζητήματα ένταξης, ψυχοπαιδαγωγικής και ψυχολογίας μαθητών με ιδιαιτερότητες/δυσκολίες/προβλήματα/ΕΕΑ

Παλαιότερα μοντέλα παρέμβασης στα σχολεία

- Μοντέλο υστέρησης, έμφαση στα προβλήματα του παιδιού ως έκφραση ενδογενούς ατομικής υστέρησης /παθολογικής λειτουργίας του παιδιού
- Μοντέλο αρνητικών δεξιοτήτων, έμφαση στα αρνητικά χαρακτηριστικά /οικογενειακής ψυχοπαθολογίας
- Έμφαση μόνο στις ακαδημαϊκές μαθησιακές επιδόσεις/δεξιότητες
- Ταυτότητα μαθητή= επιδόσεις μαθητή

- Αποσπασματική εικόνα του παιδιού
- Αδυναμία διαχρονικής σύλληψης της εξέλιξης του παιδιού
- Έμφαση αποκλειστικά στην επιδιόρθωση της συμπεριφοράς/δυσλειτουργίας και όχι στη γενικότερη ψυχοκοινωνική ανάπτυξη/ένταξη
- Χρήση γενικών μη εξατομικευμένων μεθόδων
- Μη αναγνώριση της ευθύνης του σχολείου
- Επιβολή του μοντέλου του ειδικού (κατ' αναλογία του γιατρού), μη εμπλοκή των εκπαιδευτικών

- Ο ειδικός επιβάλλει το θεραπευτικό πρόγραμμα (δεν λαμβάνονται υπόψη οι ανάγκες γονέων, εκπαιδευτικών, συχνά και των ίδιων των παιδιών)
- Μη τροποποίηση της εκπαιδευτικής παρέμβασης με βάση τις ανάγκες του μαθητή (το παιδί πρέπει να προσαρμοστεί στο σχολείο), μη εφαρμογή εναλλακτικών ψυχοπαιδαγωγικών μεθόδων
- Αντίθετα σήμερα είναι το σχολείο που πρέπει να αλλάξει/προσαρμόσει τις διδακτικές μεθόδους & να αναπτύξει δομές & στρατηγικές στήριξης και επίλυσης προβλημάτων, σε συνδυασμό με άλλες συμβουλευτικές υπηρεσίες (εντός ή εκτός σχολείου), χωρίς να στιγματίζει το παιδί με ιδιαιτερότητες/δυσκολίες/προβλήματα

παρέμβασης του παιδιού /εφήβου με ΕΕΑ (προβλήματα/ διαταραχές/ «αναπηρίες»)

- ✓ Ιατρικό Μοντέλο (ΙΜ)- Μοντέλο Παραδοσιακής Ειδικής Αγωγής (ΕΑ)(μοντέλο ασθένειας-υγείας)
- ✓ Ψυχοπαιδαγωγικό μοντέλο της ΕΑ (επηρεασμένο ως ένα βαθμό από την ιατρική προσέγγιση: εξειδικευμένη παρέμβαση)
- ✓ Κοινωνικό Ενταξιακό μοντέλο (πλήρης αντίθεση με το έμφαση στο παιδαγωγικό κομμάτι –σχολείο)
- ✓ Μοντέλο δυνατοτήτων –σχέσεων (Relational Capability Model)

Χαρακτηριστικά των μη ιατρικών μοντέλων

- Έμφαση στην συνολική εικόνα του παιδιού
- Έμφαση σε όλες τις δεξιότητες
- Έμφαση στην ενίσχυση αυτοεκτίμησης /αυτοπεποίθησης & ένταξης του παιδιού στην τάξη
- Ενίσχυση θετικών συμπεριφορών /ικανοτήτων
- Έμφαση στην αλληλεπίδραση μεταξύ περιβάλλοντος (δασκάλου, συνομηλίκου, παιδιού)
- Έμφαση στις θετικές αλληλεπιδράσεις & στην ψυχοπαιδαγωγική/συμβουλευτική

- ...υποστήριξη παιδιού-δασκάλου-γονέων
- Μετατόπιση από το μοντέλο ατομικής υστέρησης (deficit model) στο αλληλεπιδραστικό /συνδιαλεκτικό μοντέλο (transactional /dialectical model)
- Κατανόηση των ενδοψυχικών λειτουργιών/ ψυχολογίας του παιδιού
- Κατανόηση αποκωδικοποίηση των δυσλειτουργιών/ματαιώσεων/προβληματικών συμπεριφορών
- Έμφαση στην αναγνώριση των δυσκολιών /προσπάθειας του παιδιού
- Έμφαση στην καλλιέργεια κοινωνικών & διαπροσωπικών σχέσεων

- Εμπλοκή της οικογένειας ως υποστηρικτικός σύνδεσμος /επικοινωνία /συνεργασία με τους γονείς
- Από την έμφαση στην ατομική παθολογία σε μία προβληματική των σχέσεων μεταξύ παιδιού/ατομικής υστέρησης και κοινωνικού πλαισίου
- Διεπιστημονικές, πολυδιάστατες, οικολογικές ενάντια στις ατομικές μονοδιάστατες προσεγγίσεις/παρεμβάσεις
- Εμπλοκή των συμμαθητών στην εξεύρεση λύσεων
- Χρήση εναλλακτικών ψυχοπαιδαγωγικών μεθόδων-Ομαδικών δραστηριοτήτων

- Αναγνώριση ευθύνης εκπαιδευτικού, σχολείου & του διαδραστικού χαρακτήρα προβλημάτων (πολλές δυσκολίες και πολλά προβλήματα προκύπτουν ή επιδεινώνονται από κακούς/ακατάλληλους χειρισμούς εκπαιδευτικών/σχολείου & γονέων)

Θεωρητικά μοντέλα συμβουλευτικής/ψυχοκοινωνικής παρέμβασης

- Συμπεριφορικό
- Γνωστικό-συμπεριφορικό
- Κοινωνικό-Δομικό
- Ανθρωπιστικής Συμβουλευτικής
- Υπαρξιστικό
- Ψυχοδυναμικό/Σχέσεων
- Συστημικό /Οικοσυστημικό
- Βασισμένο στη Ψυχική Ανθεκτικότητα (Resilience)
- Ενταξιακό-Κοινωνικό

Συμβουλευτικά-Ψυχοπαιδαγωγικά Μοντέλα παρέμβασης στο πλαίσιο του σχολείου για την πρόληψη -αντιμετώπιση ιδιαίτερων δυσκολιών

- Ομαδικά/ Ατομικά
- Πολύ ή λιγότερο οργανωμένα /δομημένα
- Διεπιστημονική προσέγγιση /συνεργασία εξειδικευμένου προσωπικού (Ειδ.Παιδ., Δάσκαλος τάξης, Σχολ. σύμβουλος, θεατρολόγος, ψυχολόγος, λογοθεραπευτής, εργοθεραπευτής, κλπ.)
- Εκπαιδευτικός: βασικό στοιχείο της διεπιστημονικής ομάδας
- Δράσεις εντός της τάξης (συγκεκριμένες στάσεις, εντολές/κατευθύνσεις στο παιδί, διδακτικές τεχνικές)

- Δράσεις εκτός τάξης /σε πλαίσια ελεύθερων δραστηριοτήτων

- Διδακτικές παρεμβάσεις (βελτίωση μαθησιακών επιδόσεων)
- Συμβουλευτικές παρεμβάσεις (για παιδί, γονέα, δάσκαλο)
- Εξειδικευμένες θεραπευτικές παρεμβάσεις για σοβαρές ψυχοκοινωνικές δυσλειτουργίες παιδιού ή οικογένειας
- Ψυχοπαιδαγωγικές παρεμβάσεις (προαγωγή δεξιοτήτων, επικοινωνίας, σχέσεων, αυτοέκφρασης, ενίσχυσης συγκέντρωσης, κλπ.)

Λειτουργίες δομών συμβουλευτικής /εποπτικής παρέμβασης

Ο χώρος συμβουλευτικής παιδιών,
εκπαιδευτικών & γονέων λειτουργεί σε
ψυχολογικό & πραγματικό επίπεδο και συνιστά
μία

- «Διαμεσολαβητική δομή» για την επίλυση των συγκρούσεων/εντάσεων/κρίσεων
- Ένα «Ενδιάμεσο» χώρο ενίσχυσης της επικοινωνίας και επεξεργασίας των αρνητικών συναισθημάτων
- Λειτουργεί κατευναστικά για τις εντάσεις μεταξύ γονέων, παιδιών & εκπαιδευτικών
- Δίνεται η δυνατότητα εξεύρεσης λύσεων

Διδακτικοί & μηνοπαιδαγωγικοί προγραμματισμοί

Βασική αρχή των νέων ολιστικών παρεμβάσεων

- Αναζήτηση των αιτιών πέρα από το σύμπτωμα και την «επιδιόρθωση» της προβληματικής λειτουργίας του μαθητή
- Σχεδιασμός της ψυχοκοινωνικής/ ακαδημαϊκής, παρέμβασης με βάση την αιτιολογία, τους παράγοντες έκλυσης/ διατήρησης/ τις ανάγκες δυνατότητες (γνωστικές, συναισθηματικές, κοινωνικές, μαθησιακές) του παιδιού & της οικογένειας

Βασική αρχή των νέων ολιστικών παρεμβάσεων II

- Αναγνώριση των δεξιοτήτων, αδυναμιών, δυνατοτήτων του παιδιού πέρα από τη δυσλειτουργία του, που βοηθά τον απεγκλωβισμό, ως ένα βαθμό, από τη δυσλειτουργία, μέσα από την αναγνώριση, ενίσχυση των δεξιοτήτων
- Παρέμβαση μέσα από μία σταθερή και θετική διαπροσωπική σχέση
- Εξατομικευμένο πρόγραμμα ακαδημαϊκής /ψυχοκοινωνικής υποστήριξης

Σχόλια σε σχέση με την ενταξιακή πολιτική στην Ελλάδα

- Απουσία εφαρμογής του ICF (International Classification of Functioning, Disability and Health), όπου δίνεται έμφαση στις κοινωνικές παραμέτρους των δυσλειτουργιών – Εφαρμογή του ιατρογενούς DSM
- Έμφαση στο κλασσικό διαγνωστικό μοντέλο και στις ιατρικές προσεγγίσεις / διαστάσεις / παραμέτρους λειτουργίας των παιδιών (σύνδρομα, διαταραχή, κλπ.)
- Απουσία σχολικών ψυχολόγων / συμβουλευτικών δομών
- Απουσία δομών συνεργασίας με την κοινότητα, εθελοντικών οργανισμών, κοινωνικών υπηρεσιών
- Απουσία κουλτούρας ομαδικής / συνεργατικής εργασίας στα σχολεία / κλειστά προς την κοινότητα σχολεία

- Έντονο ατομικιστικό / ανταγωνιστικό σχολικό σύστημα-έμφαση στις επιδόσεις και στην ατομική εξέλιξη μέσα από την εντατική δουλειά
- Ανεπάρκεια επαγγελματιών / ειδικών / επιστημόνων που εργάζονται σε μία ενταξιακή και όχι τεχνοκρατική / ιατρογενή οπτική
- Στενή και συχνά παρωχημένη αντίληψη του επαγγελματικού ρόλου του εκπαιδευτικού
- Αρνητική στάση εκπαιδευτικών σε σχέση με παιδιά με υπερκινητικότητα και συμπεριφορικά προβλήματα ή αυτισμό και Νοητική Καθυστέρηση
- Σε κοινωνικό επίπεδο: υπερισχύον το Φιλανθρωπικό παράδειγμα σε σχέση με τα παιδιά με ιδιαιτερότητες/δυσκολίες/δυσλειτουργίες ή «παραδοσιακές» «αναπηρίες»

Διάφορες μορφές άγχους και αγχωδών διαταραχών στην παιδική ηλικία

Μορφές/Είδη

- Γενικευμένη αγχώδης διαταραχή
- Ιδεο-ψυχαναγκαστική Διαταραχή
- Ειδική Φοβία
- Κοινωνική Φοβία
- Διαταραχή πανικού
- Μετα-τραυματική Διαταραχή
- Επιλεκτική Αλαλία

Γενικευμένη αγχώδης διαταραχή

Συμπτώματα: φυσικά-σωματικά, ψυχοκοινωνικά (διάθεσης-συμπεριφοράς-διαπροσωπικών σχέσεων), μαθησιακά

- Φυσικά συμπτώματα: εφίδρωση, τρέμουλο, σωματική υπερδιέγερση, αίσθηση πόνου, παράπονα για σωματικές ενοχλήσεις, σωματική εξάντληση, συχνή ενούρηση,
- Αίσθημα εσωτερικής έντασης/δυσφορίας, ανησυχίας, νευρικότητας, ευερεθιστότητα, ελλιπής συγκέντρωση-διάσπαση προσοχής, γενικευμένο αίσθημα αγωνίας, ανασφάλειας, χωρίς συγκεκριμένη αιτία

- **Ιδεο-ψυχαναγκαστική Διαταραχή**

(Εμμονές, επαναλαμβανόμενες μη ελεγχόμενες αρνητικές σκέψεις τις οποίες δεν μπορεί να αποδιώξει το παιδί) συναισθηματική-γνωστική & συμπεριφορική ακαμψία, στρες

- **Ειδική Φοβία** (εστιασμένη φοβία: ζώα, άνθρωποι, καταστάσεις, χώροι) παράλογος βόβος, φοβικές, αποφευκτικές συμπεριφορές

- **Κοινωνική Φοβία** (φοβία έκθεσης σε δημόσιους πολυπληθείς χώρους, φοβία κοινωνικών σχέσεων) εσωστρεφείς, φοβικές, αποφευκτικές συμπεριφορές

- **Διαταραχή πανικού** (έντονες κρίσεις ανεξέλεγκτου φόβου, πανικού, οξύ στρες)
- **Μετα-τραυματική Διαταραχή** (οξύ επαναλαμβανόμενο άγχος συνήθως μετά από μία τραυματική εμπειρία -ατύχημα, θάνατος, κλπ.-)
- **Επιλεκτική Αλαλία** (άρνηση λεκτικής επαφής) σηματοδοτεί μία αγχώδη αλλά και μία συγκαλυμμένη επιθετική συμπεριφορά (ειδικά σε μεγαλύτερες ηλικίες)
- **Άγχος αποχωρισμού** (συνήθως προσχολική ηλικία) άρνηση αποκοπής από το γονέα
- **Σχολική φοβία** (άρνηση εισόδου στο σχολείου)

Εξωτερικά χαρακτηριστικά παιδιών με διάφορες μορφές άγχους

Εκδηλώσεις στο πλαίσιο της σχολικής τάξης

- Εικόνα εσωστρεφούς παιδιού, σε εσωτερική υπερένταση ή/και φυσική/εξωτερική υπερδιέγερση, νευρικότητα, μη ανέμελη αφηρημάδα
- Παθητικότητα, μη συμμετοχή στο μάθημα
- Εύκολη διάσπαση της προσοχής, αδυναμία παρακολούθησης /αφομοίωσης
- Συστηματικές προσπάθειες αποφυγής εμπλοκής σε δραστηριότητες ή στην σχολική πράξη (π.χ. να απαντήσει σε ερωτήσεις)

- Αίσθηση ανεπάρκειας σε σχέση με την εμπλοκή του στην τάξη/επιδόσεις, κλπ.
- Στενοχώρια/άγχος για τις σχολικές επιδόσεις
- Άγχος για τις σχέσεις του με άλλα παιδιά
- Αποφυγή εμπλοκής σε κοινωνικές /διαπροσωπικές σχέσεις
- Προσκόλληση σε κάποιο παιδί που τους δέχεται
- Παθητικότητα απέναντι στο δάσκαλο, αίσθημα φόβου
- Γενικευμένη κοινωνική αναστολή (π.χ. έλλειψη θάρρους)

Αναγνώριση άγχους & φοβίας από εκπαιδευτικούς

- Σκέψεις / συμπεριφορές που δηλώνουν φοβίες: «ο κόσμος είναι απειλητικός, φοβάμαι πολύ»
- Αποφυγή συνηθισμένων δραστηριοτήτων
- Γκρίνια, κλάματα, ξεσπάσματα θυμού
- Σωματικές ενοχλήσεις (κοιλόπονοι)
- Μη διεκδικητικές / υποχωρητικές συμπεριφορές

- Δυσκολίες να αποδέχεται τις αλλαγές (να αλλάξει θέση)

- Δυσκολίες να παίρνει πρωτοβουλίες, να εκτίθεται
- Δυσκολίες συμμετοχής
- Υπερβολική ανασφάλεια για τις επιδόσεις του
- Συνεχής / αγχώδης αναζήτηση επιβράβευσης δασκάλου
- Έντονα αισθήματα ντροπής, συστολής
- Αποδιοργανωτικές / διαταρακτικές συμπεριφορές
- Εύκολο θύμα εκμετάλλευσης ή στιγματισμού από συμμαθητές

Επιπτώσεις στην ακαδημαϊκή επίδοση (μαθητές με συναισθηματικές-συμπεριφορικές διαταραχές)

- 2/3 δεν περνούν τις εξετάσεις επάρκειας της τάξης τους
- Λαμβάνουν χαμηλότερες βαθμολογίες συγκριτικά με μαθητές με άλλου είδους δυσκολίες
- Τα ελλείμματα στις επιδόσεις παραμένουν σταθερά
- Έχουν το μεγαλύτερο ποσοστό απουσιών
- 1/3 (30%) αποφοιτούν από το Λύκειο συγκριτικά με ομάδες μαθητών με άλλου είδους δυσκολίες που έχουν ποσοστά 50% και με το γενικότερο πληθυσμό (76%)
- Περισσότεροι από 60% εγκαταλείπουν το Λύκειο (Heward, 2011)

Παράγοντες άγχους στην παιδική ηλικία

- Βιολογικοί (μία σχετική ευαλοτότητα, προδιάθεση)
- Εγγενείς (ταμπεραμέντο)
- Οικογενειακοί (δομή, οργάνωση, δυναμική σχέσεων, συναισθηματικό κλίμα της οικογένειας)
- Σχολικοί
- Κοινωνικοί (που επηρεάζουν είτε την οικογένεια (π.χ. καταστάσεις χρόνιας ανεργίας, απώλεια κάποιου προσώπου, ασθένεια γονέα, συγκρούσεις, κλπ., είτε άμεσα το παιδί)

Παράγοντες άγχους στην παιδική ηλικία

- Τα δεδομένα δείχνουν ότι η οικογένεια συμβάλλει σε μεγάλο βαθμό στην ανάπτυξη άγχους στα παιδιά

Πηγές άγχους για τα παιδιά

- **Υπερπροστατευτικοί ή υπερβολικά αγχώδεις** γονείς, μη σταθεροί στην συμπεριφορά τους, υπερβολικά αγχώδεις, προστατευτικοί-ελεγκτικοί
  - Έλλειψη εμπιστοσύνης στις δυνατότητες παιδιού
  - Το παιδί δεν εσωτερικεύει τις προσδοκίες γονέων για επιτυχία και κυρίως την πίστη τους για στις ικανότητες του
  - Ανασταλτική περιοριστική η δράση των γονέων και όχι ενισχυτική
  - Σύγχυση (ανάμεσα στην εγγενή τάση για αυτονόμηση, δράση, πρωτοβουλία και τις κατασταλτικές/περιοριστικές, λόγω άγχους στάσεις των γονέων), το παιδί δεν μαθαίνει να εμπιστεύεται τις εσωτερικές παρορμήσεις, συναισθήματα, τάσεις

- Ελλιπής κοινωνικοποίηση και ελλειψίες ευκαιρίες να καλλιεργήσει τις δεξιότητες του
- Δεν αναπτύσσει στρατηγικές αντιμετώπισης νέων καταστάσεων
- Το παιδί ερμηνεύει τα εξωτερικά ερεθίσματα με ένα τρόπο αγχώδη, ως απειλητικά
- Αδυναμία επίλυσης προβλημάτων, διαπροσωπικών καταστάσεων που οδηγεί σε αύξηση του άγχους /αισθήματος αδυναμίας
- **Ρόλος οικογένειας: -συναισθηματική κάλυψη/ανάπτυξη αισθήματος (εσωτερικής- εξωτερικής) ασφάλειας/ αξίας εαυτού**
- **-ανάπτυξη ψυχοκοινωνικών- διαπροσωπικών δεξιοτήτων**

- **Επιθετικοί, αυταρχικοί γονείς**
- **Επικριτικοί γονείς**
- **Τιμωρητικοί γονείς**
  - Έλλειψη εμπιστοσύνης στο περιβάλλον
  - Προβληματικοί τύποι δεσμού σχέσεων (ο σημαντικός άλλος είναι συγχρόνως και ο τιμωρητικό, ο άδικος, ο κακός)
  - Έλλειψη εμπιστοσύνης τον εαυτό
  - Φόβοι /φοβίες για τα άλλα άτομα, τη ζωή, για άγνωστες καταστάσεις, ανάλογα τη σοβαρότητα των αυταρχικών συμπεριφορών
  - Φόβος /άγχος απόρριψης από τους άλλους, άγχος επίκρισης, αρνητικής συμπεριφοράς

- Ελλιπής κοινωνικότητα
- Περιορισμένο εύρος συμπεριφορών, δεξιοτήτων
- Φόβοι αποτυχίας, τιμωρίας
- Έντονη αυτοκριτική
- Άγχος διεκδίκησης
- Άγχος παρεκτροπής
- Άγχος, ανασφάλεια & ενοχές όταν γίνονται πιο δυναμικά, διεκδικητικά

➤ Άγχος, ανασφάλεια για καταστολή των επιθετικών

➤ Διεκδίκηση με επιθετικό αποτυχημένο τρόπο

➤ Έλλειψη αυτοσυγκέντρωσης, ηρεμίας-αδυναμία παραγωγικής απόδοσης >> αποτυχία

>> αύξηση άγχους

➤ Μειωμένη αυτοεικόνα

➤ Έλλειψη αυτοπεποίθησης

➤ Συσσώρευση αποτυχιών

- **Υψηλά απαιτητικοί, φιλόδοξοι γονείς, χωρίς σταθερή ψυχολογική & μαθησιακή υποστήριξη**

- Σύνδεση επιτυχίας / απόδοσης στο σχολείο με την αγάπη, ικανοποίηση των γονέων
- Φόβος αποτυχίας
- Φόβος απώλειας της αγάπης του γονέα
- Αισθήματα αναξιότητας

Συγκεκριμένα αρνητικά γεγονότα στην οικογένεια:

- Επικείμενο διαζύγιο
- Συγκρούσεις, προστριβές
- Σοβαρά οικονομικά προβλήματα
- Θάνατος κάποιου συγγενούς
- Αρρώστια στην οικογένεια
- Ανταγωνισμοί με αδέρφια
- Έλευση ενός νέου παιδιού
- Ψυχολογικά προβλήματα γονέων
- Συζυγικές, οικογενειακές συγκρούσεις

- **Συγκεκριμένα αρνητικά γεγονότα στο σχολείο**

- Φόβος αποτυχίας
- Έλλειψη υποστήριξης
- Αυταρχικός δάσκαλος
- Δάσκαλος χωρίς ενσυναίσθηση
- Απόρριψη από μαθητές
- Πολύ χαμηλές επιδόσεις
- Θυματοποίηση /στιγματισμός /γελοιοποίηση

Διαταραγμένα πρότυπα σχέσεων/δεσμών/σύνδεσης με πρόσωπα

- Ασφαλής τύπου δεσμού/σύνδεσης με τον άλλον
- Ανασφαλής τύπος δεσμού/σύνδεσης με τον άλλον
- Αμφιθυμικός τύπος δεσμού/σύνδεσης με τον άλλον
- Αποδιοργανωτικός τύπος δεσμού/σύνδεσης με τον άλλον

Επιδημιολογικά στοιχεία στην Ελλάδα

- 27,4 % των παιδιών σύμφωνα με τους γονείς έχουν άγχος
- 7,4% των παιδιών σύμφωνα με τους εκπαιδευτικούς

& μη παρέμβαση των εκπαιδευτικών σε περιπτώσεις παιδιών με άγχος

- Πιστεύουν ότι τα μικρά παιδιά δεν έχουν άγχος
- Θεωρούν ότι το άγχος υποχωρεί εύκολα
- Δίνουν έμφαση στα παράπονα, στις ανησυχίες, στις παρεκκλίνουσες συμπεριφορές και όχι στα παθητικά εσωστρεφή παιδιά, που δεν δημιουργούν προβλήματα
- Δεν εστιάζονται στις συναισθηματικές δυσκολίες
- Αδυνατούν να αντιληφθούν τις βαθύτερες αδυναμίες του παιδιού ή τις πηγές του άγχους

➤ Δεν νοιώθουν σίγουροι πως πρέπει να παρέμβουν

- Στο σχολείο ή έμφαση δίνεται στο γνωσιοκεντρικό κομμάτι της εκπαίδευσης
- Δεν είναι ενημερωμένοι
- Αδυνατούν να συνδέσουν τις συμπεριφορές του παιδιού με το άγχος ή τις αποδίδουν στο χαρακτήρα τους
- Θεωρούν ότι δεν εμπίπτει στο ρόλο τους
- Αποδίδουν την ευθύνη στους γονείς

Τρόποι παρέμβασης για παιδιά με προβλήματα άγχους

- Εντοπισμός του παιδιού με προβλήματα άγχους, υπερβολικής αναστολής, φοβίας
- Προσέγγιση του παιδιού, συζητήσεις μαζί του και κατανόηση της ψυχολογίας του, μέσα από μία άνετη, ρεαλιστική και μη παρεισφρητική στάση,
- Αποφυγή στιγματισμού στην τάξη
- Προσωποποιημένη επαφή και ενασχόληση μαζί του
- Δημιουργία σχέσης εμπιστοσύνης

- Συζήτηση (χωρίς στερεότυπα) με άλλους συναδέλφους
- Συλλογή πληροφοριών για το περιβάλλον, τον χαρακτήρα του παιδιού
- Πρώτη προσπάθεια αναγνώρισης της πηγής του φόβου
- Προσέγγιση της οικογένειας και συζήτηση/ενημέρωση των γονέων, χωρίς να αποδίδουμε ευθύνες ή να έχουμε επικριτική στάση απέναντι τους
- Προσπάθεια εύρεσης λύσης με τους γονείς, δηλώνοντας το ενδιαφέρον μας
- Ενθάρρυνση για ενεργητική ενασχόληση των γονέων
- Συζήτηση για από κοινού δράση
- Πρόταση για συμβουλή από κάποιον ειδικό

- Αλλαγή θέσης του παιδιού μέσα στην τάξη (κοντά στο δάσκαλο και στη σφαίρα επιρροής του)

- Συζήτηση και αναγνώριση σκέψεων, συναισθημάτων-ενεργητική ακρόαση του παιδιού
- Πραγματική ενσυναίσθηση για κατανόηση της ψυχολογίας του
- Χρήση λεκτικών, μη λεκτικών τρόπων για την ενίσχυση της αυτοπεποίθησης
- Άνετη, χαλαρή, αλλά και υποστηρικτική σχέση μαζί του
- Εφαρμογή εναλλακτικών παιδαγωγικών μεθόδων, έμφαση στην υποστήριξη των μαθησιακών προσπαθειών/ επίλυση μαθησιακών δυσκολιών

• Εμπόδια στην επικοινωνία με πρόπομο

- Απόδοση νέου ρόλου, ευθυνών / πρωτοβουλιών που δεν τον φοβίζονται (π.χ. να σβήνει τον πίνακα, να κάνει κάποιες δουλειές: ρόλος βοηθού)
- Ενίσχυση των μαθησιακών πρωτοβουλιών μέσα στην τάξη
- Ρεαλιστικές επιδοκιμασίες
- Προσαρμογή προγράμματος στο παιδί
- **Μαθησιακή υποστήριξη από ΤΕ εφόσον κρίνεται απαραίτητο**
- Συμβατοί με τις επιδόσεις του παιδιού στόχοι
- Προγραμματισμός συγκεκριμένων σταδιακών στόχων/ επιτεύξεων

- Ενίσχυση & επιβράβευση της προσπάθειας
- Εγρήγορση μετά από περίοδο διακοπών
- Εγρήγορση για τυχόν θυματοποίηση του παιδιού
- Συμμετοχή του παιδιού σε μικρές ομάδες εργασίας
- Συνεννόηση και συνεργασία με κάποιους δυναμικούς μαθητές για ενίσχυση
- Συμμετοχή του παιδιού σε ψυχοκοινωνικές δραστηριότητες
- Συνεννόηση και συνεργασία με άλλους εκπαιδευτικούς (π.χ. ειδικοτήτων)

- Όχι αποθάρρυνση του δασκάλου
- Όχι βιασύνη για άμεσα αποτελέσματα
- Οι βελτιώσεις πιθανόν να **μηγ** είναι άμεσες & εμφανείς
- Συνέχιση της παρακολούθησης του παιδιού
- **Συμμετοχή σε εναλλακτικά ψυχοπαιδαγωγικά προγράμματα- ενίσχυση αυτοπεποίθησης, διαπροσωπικών δεξιοτήτων, σχέσης με την ομάδα- ενίσχυσης πρωτοβουλιών**
- **Ατομική- οικογενειακή συμβουλευτική/ψυχοθεραπεία όταν χρειάζεται**

αντιμετώπιση των ψυχοκοινωνικών διαταραχών των παιδιών

- Διασφάλιση κλίματος καλής συνεργασίας με τους γονείς/Ενημέρωση του δασκάλου
- Ασφαλές, δομημένο περιβάλλον
- Σταθερά όρια, πολλές δραστηριότητες
- Θετική αντιμετώπιση του παιδιού
- Εύρεση κατάλληλων μέσων ενίσχυσης

- Κλίμα εμπιστοσύνης αποδοχής στις διαπροσωπικές σχέσεις-ενίσχυση αισθήματος ασφάλειας
- Πρότυπο επικοινωνίας και για το σπίτι /υποκατάστατο οικογενειακών ελλείψεων
- Τάξη: σημαντικό υποστηρικτικό σύστημα για τα ευάλωτα, πολύ αγχωμένα ή ψυχικά ταλαιπωρημένα παιδιά
- Αναφορά στο αναλυτικό πρόγραμμα μονογονεϊκών οικογενειών
- Διάφορα προγράμματα υποστήριξης των ευάλωτων ή δυσλειτουργικών οικογενειών από ειδικούς μέσω του σχολείου (κυρίως στις ΗΠΑ)

Καταθλιπτικές τάσεις/σοβαρές συναισθηματικές δυσκολίες: Χαρακτηριστικά & τεχνικές παρέμβασης στο πλαίσιο του σχολείου

Συχνά η κατάθλιψη στα παιδιά δεν είναι εύκολα

αναγνωρίσιμη ή είναι συγκαλυμμένη (εκφράζεται με διαφορετικού είδους συμπτώματα και όχι με την κλασική εικόνα του «καταθλιπτικού» παιδιού)

Εξωτερική εικόνα

- εσωστρεφές, με πολύ κακή διάθεση, δυστυχισμένο, λυπημένο/θλιμμένο, καταβεβλημένο, δύστροπο, κακοδιάθετο, ευερέθιστο, ψυχικά αδύναμο, με αρνητικές σκέψεις σε κάποιο βαθμό που δεν μπορεί να εκφράσει, διαταργμένος ύπνος/διατροφή, σωματικά παράπονα
- πιθανόν να κλαίει συχνά και πολύ

Κλινικά χαρακτηριστικά & εικόνα στο πλαίσιο του σχολείου

- αρνητική εικόνα εαυτού: χαμηλή αυτοπεποίθηση, αυτοαντίληψη, αυτοεκτίμηση, καθώς και χαμηλή αντίληψη των προσωπικών ικανοτήτων/επιτευγμάτων
- Σοβαρή έλλειψη συγκέντρωσης, αδυναμία κατανόησης βασικών πραγμάτων
- ελλείψεις ή δυσλειτουργίες σε επίπεδο διαπροσωπικών /κοινωνικών δεξιοτήτων και σχέσεων
- αδυναμία επίλυσης προβλημάτων

➤ αρνητικές σκέψεις που δεν μπορεί να ελέγξει

➤ περιπτώσεις όπου το παιδί είναι υπερβολικά ευσυνείδητο

➤ έντονη ανάγκη να είναι τέλειο

➤ υπερβολικά και εξωπραγματικά αγχώδες σε σχέση με το σχολείο & τις επιδόσεις του

➤ αγχώδες & μη ρεαλιστικά ανήσυχο σε σχέση με την εξωτερική εικόνα εαυτού (σε μεγαλύτερη ηλικία)

➤ Προβλήματα συμπεριφοράς, συμπεριφορικά ξεσπάσματα, διασπαστικές –αντικοινωνικές τάσεις (κυρίως στην εφηβεία)

Στην τάξη

- είναι παθητικό, εσωστρεφές, δεν συμμετέχει σε δραστηριότητες
- δεν απαντά με ευκολία σε ερωτήσεις του δασκάλου
- δεν έχει δυνατότητα συγκέντρωσης
- δείχνει αφηρημένο, υπερβολικά ονειροπόλο
- δεν παίρνει πρωτοβουλίες & δέχεται παθητικά, χωρίς διαμαρτυρίες ρόλους, σχόλια, κλπ. που του επιβάλλουν οι άλλοι
- έχει υπερβολικό φόβο να κάνει λάθος
- δείχνει καχυποψία και επιφυλακτικότητα

- αδυναμία να εκδηλώσει τα συναισθήματα του
- υπερβολικά σεμνό, υπερβολικά υπάκουο
- δεν δημιουργεί προβλήματα ή συγκρούσεις
- πρότυπα συμπεριφοράς & αντίδρασης που δείχνουν αδυναμία ή προβληματική διαχείριση των συναισθημάτων
- μπορεί, όμως, να εκδηλώσει και κάποιες περίεργες ή παρεκκλίνουσες συμπεριφορές και επιθετικές τάσεις, συνήθως λόγω των ματαιώσεων και της αδυναμίας χειρισμού των επίπονων συναισθημάτων

καταθλιπτικών τάσεων/συναισθημάτων στα παιδιά

- Ιδιοσυγκρασιακοί/ατομικοί
- Οικογενειακοί
- Σχολικοί
- Ευρύτερα κοινωνικοί

Παράγοντες κινδύνου σε σχέση με την οικογενειακή δυναμική και τη στάση γονέων

Η κατάσταση κατάθλιψης και οι συναισθηματικές δυσκολίες στην παιδική ηλικία μπορεί να έχουν ένα πιο μόνιμο χαρακτήρα & να συνδέονται με σοβαρές οικογενειακές και προσωπικές δυσκολίες ή δομικά χαρακτηριστικά της οικογένειας ή να οφείλονται σε συγκριμένα γεγονότα και να διαρκούν μία συγκεκριμένη περίοδο

Οικογενειακοί παράγοντες:

- Οικογένειες χαώδεις με πολλά και σοβαρά ψυχολογικά & κοινωνικά προβλήματα

- Συγκρουσιακές σχέσεις γονέων & συχνά βίαια επεισόδια μεταξύ συζύγων (οικογενειακή βία)
- Συστηματικές σωματικές τιμωρίες και ψυχολογική βία ενάντια στο παιδί
- Ακραία φτώχεια, κοινωνική απομόνωση εγκατάλειψη, συστηματική παραμέληση του παιδιού
- Απουσία πραγματικής συναισθηματικής υποστήριξης
- Απώλειες (θάνατος προσφιλούς προσώπου,, ανεπιτυχείς εγκυμοσύνες)
- Άλλα σοβαρά γεγονότα

Γονείς παιδιών με συναισθηματικές δυσκολίες

Συνήθως

- παρουσιάζουν επιπλέον αρνητικές και τιμωρητικές συμπεριφορές (πολύ πιο συχνές σε σύγκριση με τους γονείς που δεν πάσχουν από καταθλιπτικά συμπτώματα)
- είναι λιγότερο θερμοί και συναισθηματικά εκδηλωτικοί
- εκδηλώνουν περισσότερα αισθήματα θυμού, τάσεις κριτικής των παιδιών τους (διαταράσσεται αίσθημα αυταξίας)
- επικριτικές παρεμβάσεις, περισσότερες ασταθείς συμπεριφορές
- δυσκολεύονται να ανταποκριθούν στις ψυχικές &

- δεν είναι αρκετά υποστηρικτικοί και ενισχυτικοί
- δεν κινητοποιούν τα παιδιά τους με τα κατάλληλα ερεθίσματα από την παιδική ηλικία
- παρουσιάζουν δυσκολίες να ανταποκριθούν στα γενικότερα οικογενειακά καθήκοντα τους
- γονείς: αποτραβηγμένοι, παθητικοί, καταθλιπτικοί, βαθιά στενοχωρημένοι, συχνά ανίκανοι να έρθουν σε επικοινωνία με το παιδί τους, αλλά και απρόβλεπτοι

Ατομικές ψυχοθεραπευτικές παρεμβάσεις

- Ψυχοδυναμική ψυχοθεραπεία
- Γνωσιακή θεραπεία (γνωστική αναδόμηση)
- Διαπροσωπική θεραπεία
- Θεραπεία αυτοελέγχου
- Εκπαίδευση σε διαπροσωπικές δεξιότητες
- Εκπαίδευση σε δεξιότητες επίλυσης προβλημάτων
- Προγραμματισμός ευχάριστων γεγονότων
- Διάφορες τεχνικές ενίσχυσης της αυτοεκτίμησης και χειρισμού των συναισθηματικών δυσκολιών

Παρεμβάσεις σε οικογένεια & σχολείο

- Ψυχοπαιδαγωγικές
- Ψυχοθεραπευτικές (οικογενειακές, ατομικές)
- Εκπαιδευτικές-διδασκτικές στην τάξη
- Εκπαίδευση και Συμβουλευτική γονέων
- Συμβουλευτική δασκάλων
- Διάφορες εναλλακτικές ψυχοπαιδαγωγικές δραστηριότητες/προγράμματα

Στο σχολείο, οι γονείς και το παιδί, με παρεμβάσεις ειδικών και σε συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς, μπορούν να βοηθηθούν στα κάτωθι:

- Οικογενειακή υποστήριξη μέσα από τη συμβουλευτική για τα αρνητικά γεγονότα που βαραίνουν γονείς και παιδί
- Να αναπτύξουν γονείς και παιδί καλύτερες *Διαπροσωπικές δεξιότητες*
- Να αναπτύξουν γονείς και παιδί καλύτερες *Ικανότητες εκδήλωσης και χειρισμού συναισθημάτων*
- Να βοηθηθεί το παιδί να ενταχθεί στην τάξη και στο σχολείο σε συνεργασία με τους γονείς
- Να υποστηρίξουν το παιδί οι γονείς στην

Ρόλος του δασκάλου

- Ο δάσκαλος δεν μπορεί να θεραπεύσει ένα παιδί με κατάθλιψη, αλλά μπορεί να βοηθήσει να λειτουργήσει αποδοτικά το πρόγραμμα παρέμβασης και κυρίως να λειτουργήσει ο ίδιος (συμπληρωματικά) θεραπευτικά μέσα στη τάξη
- Εξασφαλίζει ένα ασφαλές κλίμα συνεργασίας, αποδοχής μέσα στην τάξη, διασφαλίζει προστασία από αναίτιες επιθέσεις ή τάσεις αποκλεισμού από τους συμμαθητές του
- Ο δάσκαλος πρέπει να είναι απόλυτος όσον αφορά την προστασία & την κάλυψη του παιδιού με καταθλιπτικά συναισθήματα

- η αποδοχή του δασκάλου επηρεάζει τα αισθήματα & τις στάσεις των άλλων παιδιών απέναντι στον «αδύναμο» συμμαθητή τους
- Πρέπει να διευκολύνει την επικοινωνία & τη αλληλεπίδραση με τους συμμαθητές του
- Η προσέγγιση του παιδιού πρέπει να γίνεται με λεπτότητα, ευαισθησία & διακριτικότητα
- Η σταθερά υποστηρικτική στάση βοηθά να αποκτήσει το παιδί μακροπρόθεσμα μία αίσθηση ταυτότητας

- Η σταθερή υποστήριξη σε μαθησιακό επίπεδο βοηθά να αποκτήσει μακροπρόθεσμα ένα στοιχειώδες έλεγχο της ακαδημαϊκής του πορεία
- Η συμμετοχή του παιδιού σε δραστηριότητες εκτός τάξης, εφόσον στέφεται με επιτυχία βοηθάει το παιδί να σταθεροποιήσει τη σχέση του με το περιβάλλον
- Η συσσώρευση θετικών & ευχάριστων εμπειριών μέσα στο πλαίσιο του σχολείου & της τάξης βοηθάει το παιδί να «καταπολεμά» τις καταθλιπτικές τάσεις & να βγαίνει από την τάση απομόνωσης, φόβου & παθητικότητας

- Ο δάσκαλος μπορεί να χρησιμοποιεί & λεκτικά μηνύματα & την μη λεκτική επικοινωνία (κάποιες κινήσεις, κάποια ενθαρρυντικά, π.χ., αγγίγματα στην πλάτη, το βλέμμα του, κοκ.) ώστε να διατηρεί την επαφή και επικοινωνία με το παιδί
- εξασφαλίζει την αίσθηση δεν είναι μόνο του & «εγκαταλειμμένο» μέσα στη τάξη
- Η αίσθηση ότι ο δάσκαλος δεν είναι απειλητικός, αλλά σύμμαχος είναι ένα πολύ μεγάλο όφελος για την μακροπρόθεσμη ψυχική εξισορρόπηση του παιδιού με καταθλιπτικές τάσεις
- Ο δάσκαλος μπορεί να συμμετέχει σε διάφορες δραστηριότητες ή προγράμματα που έχουν σχεδιαστεί από ειδικούς και αφορούν τα παιδιά με συναισθηματικά προβλήματα